

КОСМОС ЭРАЗЫНЫЧАЗЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРЫНЫ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, МАТТЫЖЫНАР! 1925 чыда үндөттөттөгөн

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 87 (6106). 1965 ч. апрель 14, среда | Өртөө 2 көп.

Чүректің ханызындан өөрүп четтириинин

Совет эртемнин болгаш техниканын чаа тилелгеи — «Восход-2» корабльге ужудукчу-космонавтар Павел Иванович Беляевтин болгаш Алексей Архипович Леоновтун шыгарангай ужудушкуну-биле база делегейге эң-не баштай совет кижинин корабль-спутниктен космос делгеминче үнерин боттандырганы-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели хей санныг байыр чедиринишкенин алган.

Бистин чуртувустун күрүнө, партия, хей-ниити организацияларындан, заводтарын болгаш фабрикаларын, совхозтарын болгаш колхозтарын коллективтеринден, эртемнин, культуранын болгаш чырыдышкынның ажылдакчыларын, дан, тус-тус хамаатыларын, даштыкы чурттарын коммунист болгаш ажилчын партияларын, политиктиг, профсоюз болгаш хей-ниити ажилдакчыларын, эртемденнеринден болгаш өске-даа кижилеринден алдынган чыгыг болгаш изиг байыр чедиринишкенин болза тайбынның болгаш бүгү кижилеринден депшилгезинин эрге-ажыктарына космос делгемин шигээдип алыр талазы-биле Совет Социалисттик Республикаларның Эвилелинин өндүр чаагай чедиринишкенин хүлээп көрүп турар дугайын база катан херечилеп турар-дыр.

Бүгү күрүнелерге, а ол ышкаш бистин чуртувустун болгаш даштыкы чурттарын партия, профсоюз болгаш өске-даа хей-ниити организацияларынга, бүгү хамаатыларына оларын совет улуска байыр чедиринишкенин болгаш чаагай күзөшкенин дээш чүректің ханызындан өөрүп четтириинин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУ ССРЭ-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

МАР-ның партия-чазак төлээлери Москвада

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП Төп Комитетинин болгаш ССРЭ-нин чааа-нын чалаанын баггаар Моол Арат Республиканын партия-чазак төлээлери албанын найыралчы аян-чуртун кылып, апрель 12-де Москвада келген. Моолдун Араттың Революстуг партиянын Төп Комитетинин Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Ю. Цеденбал төлээлери баштап чурттур.

МОСКВА. (СЭТА). МАРП Төп Комитетинин Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Ю. Цеденбал баштаан Моол Арат Республиканын партия-чазак төлээлери СЭКП Т-ның Бирги секретары Л. И. Брежневке, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы А. Н. Косыгинге, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы А. И. Микоянга барып чоран.

Аңаа акы-дүңмалыкы, чүрек-

Тыванын көдээинин ажил-ишчилери бо чартык улуз үлүлдерин оңагай чазы кылдыр уткуп алган. Бистин чуртун көдээ ажил-агыйын улам ынай хөгжүдериин сонгаарлаттымас хемчеглерин чугаалажып көргөн СЭКП Т-ның март Пленумунун шийтиштерин амыралга боттандырган даш демиселе көдээин ажил-ишчилери көдүртүп үнгөн, көдээ ажил-агыйын улам ынай хөгжүдериин калдыг аргалар хереги, канчаар ажылдаа экил дээрин кижилер бөрүзүн ханызы-биле боладырар турар.

Байлак дүжүт даш чүткүлдүг ажилда киреринче республиканын колхозтары, совхозтары белем болуп, чүткө хер эририн четтипейн манай турар. Чамдык ажил-агыйлар чаксы хову ажилдарын баштайгы чадамы болуп шык базарышкынның болгаш суггаражы кирипкен.

Чаксы тарылганы кыска хуусада бедик агротехниктиг чуртунар баугаар доозары даш ажилда турар кижилерин ортузунга культура-массалыг ажилдарын чорудары ам политиктиг чугула айтырылганын бирөөзи болу берген.

Республиканын хей-хей колхозтарын, совхозтарын партия, комсомол, профсоюз организациялары, райкуускомнарның культура килдистер чаксы ховтун ажил-ишчилерин ортузунга культура болгаш агитация-массалыг ажилдарын чорударынын талазы-биле улуг маңалды алган. Ол анык кыс бо чазын бодунун ажилын база-ла хову турлагларынын угландыр тургүзүр. Республиканын Культура министрствозунун автоклубу Тес-Хемнин механизаторларынга, тараажыларына концерт көргүзүп чоруп турар.

Улуг-Хем районун «Найрал» совхозунун Аймыкында, Ак-Хемде, Шанчыда шык базарышкынны агаалар бээр алган каш хонуктар эртен. Ыңалза-даа ында ажилда турар кижилерин ортузунга культура-массалыг ажилдарын каныг-даа хевирлери чорбастаан. Аймыкында кызыл булуң шүт дериттинген. «Бола ойнаптар дошпулуур болза» деп механизаторлар, суггаришчылар улуг негелде-биле чугаалап, кожазында Булуң-Терек суурда көдээ клубтун бот-тыныгыр урай чүлү коллективни концертти, кинону кажан көргүдери, ында библиотека эргелекчи Гали Баймылдан солунарын, журналдарын чаа номерлерин, солун номнарны кажан акарары манай турарлар. Тараалан Шанчыда хову турлагын кызыл булуңу база-ла дериттинген. Эртен чылдын күскүт дүжүт ажаалзынын үзүндөгү лоунар, плакаттар ам-даа ында турбашкан. Оларны чаа лоунар, плакаттар-биле солутур «Найрал» совхозта культура ажилдакчылары чүгө утуп турары.

Партия Төп Комитетинин март Пленуму көдээ ажил-агыйын улам ынай хөгжүдериин канчаар-даа аажок улуг хемчеглерин

В. И. Ленинниң Мавзолейинин индиринде космостун мадырлары (солгай талазындан оң талазынче): В. М. Комаров, К. П. Феонтистов, Б. Б. Егоров, Г. С. Титов, П. Р. Попович, А. Г. Николаев, В. Ф. Быковский, В. В. Николаева-Терешкова, Ю. А. Гагарин, А. А. Леонов, П. И. Беляев. Фото В. Савостьяновуу. СЭТА-ның фотохроникасы.

Кремльдин съездилер ордузунга байырлыг хурал

Чер-делегейде эң-не анык байыр-лап—космонавтика хүнү чаксы хүнүн хөрөлдери-биле кады биске дөрт удаа кээп турары бо. Апрельдиң 12-де москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары ону Кремльдин съездилер ордузунга байырлыг хурал-биле демделеп эрттирген. Хуралдың президиумунда партияның болгаш чазактын уаутукчулары, ССРЭ-нин ужудукчу-космонавтары, эртемденнер, буаурулгенин муракчылары.

Хуралды СЭКП-нин Москва хоорай комитетинин бирги секретары Н. Г. Егорычев айткан.

Ол ССРЭ-нин Эртемнер академиясының президенти М. В. Нелдыш-на сөс берген. Космос эразының чедир чартык чылдарының дургузунда онтаргайын шигээдип алырынга эртемниң чедиринишкенин дугайын эртемден чугаалаан.

Сөөлгү чылдарның дургузунда космос шигээдип алырынга космос делгеминче кижиниң ужудушкуну-нарын боттандырының болдунар аргаларын болгаш өске планеталарже ужудук чорутурунун перспективаларын космос шигээдип алыр-на.

Бирги спутникти салып үндүргенин соода дөрт чыл четпээде, 1961 чылдың апрель 12-де, космоске баштайгы ужудушкуну совет ужудукчу-космонавт Юрий Алексеевич Гагарин «Восток» деп корабль-спутникке боттандырган деп, М. В. Нелдыш онзалап демделген. Ол болза космосту шигээдип алы-

КОЛХОЗ, СОВХОЗТАРДАН ДЫҢНАДЫГЛАР

Сугну бадыра берген

«Күш-ажылдын хосту» колхоз №1 бригадала суггаришчыларын үш аэрозонду организастап тургускан. Аэрозондар шүтү 24 кижилердин 15-тен эгелен суггаришчыларга бугаларын дөңү, унуу аштап эгелен. Коммунист Н. Грешикийн уаутукчу аэрозону чак эгелээр билек 50 га черин булукталдырып суггарган. Торгалада 2500 метр хемчээлгү бугаларын ам-даа чедир аштаар ужуруг бис.

Х. ДОРЖУ.

Хынамчалыг белеткел

«Тилелге» совхозтун комсомолчулары болгаш аныктары хову ажилдарында үш бригада кылдыр хувааттынган. Олар дык хей гектар тараа культураларын тарылар. Чеди, сес дугаар бригадаларда техника септелген доозулган. Механизаторлар хову-же үнеринге белем. Аныктар 2100 га кукурузаны тарырып планнаан. Шөлдөргө органиктг чеминчилдег сөөртүрүн олар дооскан. Чаксы ажилдар эгелээринге бүгү чүгө белем.

Ө. ОЮН.

Шылгараан ишчилер

Чеди чылдын сөөлгү чылынын баштайгы кварталында бир баш ишекке оңаштыр хей сүт саар талазы-биле «Кызыл тараан» колхозтун Эрбек фермазы Бин-Хем районда бирги черин ээлэп. Тогаргалларга, ол ферма саар бир ишекте-не 444 кг сүтү алган. Ферманын саанчылары Лена Серет-оол 15 инчелден инитизиле 9289, Галина Хандыбай 14 инчелден 8629, Мария Чыргак-оол 13 инчелден 7335 литр сүтү сагганнар.

П. Пантелеев.

Культура одагларын ховуларже

чири Е. Егоров хову турлагларына көжөр библиотекаларын организастааш, солундарын болгаш сөткүлдерин чаа номерлерин ортузунга чедирин планнап алган.

Каз-Хем районун кинофизикторлары ховуун ажил-ишчилеринге кино көргүзүп канчаар чорударынын дугайын боттандырып туралына чоктаа чугаалашкан. Райкуускомуну культура килдистерин көжүп чорутуру кинонуң механиги Н. Лобанов механизаторларга, тараажыларга кинону доктаамал, кончүт эки шынаралы кылдыр көргүдериин социалистг хүлээлгенин алган. Эрин районун Нарын библиотеканын эргелекчиси М. Шишин эртен чылды чаксы, кусту сезоннарның үзүндө тараажылар ортузунга культура болгаш агитация-массалыг ажилдарын чорударынын талазы-биле улуг маңалды алган. Ол анык кыс бо чазын бодунун ажилын база-ла хову турлагларынын угландыр тургүзүр. Республиканын Культура министрствозунун автоклубу Тес-Хемнин механизаторларынга, тараажыларына концерт көргүзүп чоруп турар.

Улуг-Хем районун «Найрал» совхозунун Аймыкында, Ак-Хемде, Шанчыда шык базарышкынны агаалар бээр алган каш хонуктар эртен. Ыңалза-даа ында ажилда турар кижилерин ортузунга культура-массалыг ажилдарын каныг-даа хевирлери чорбастаан. Аймыкында кызыл булуң шүт дериттинген. «Бола ойнаптар дошпулуур болза» деп механизаторлар, суггаришчылар улуг негелде-биле чугаалап, кожазында Булуң-Терек суурда көдээ клубтун бот-тыныгыр урай чүлү коллективни концертти, кинону кажан көргүдери, ында библиотека эргелекчи Гали Баймылдан солунарын, журналдарын чаа номерлерин, солун номнарны кажан акарары манай турарлар. Тараалан Шанчыда хову турлагын кызыл булуңу база-ла дериттинген. Эртен чылдын күскүт дүжүт ажаалзынын үзүндөгү лоунар, плакаттар ам-даа ында турбашкан. Оларны чаа лоунар, плакаттар-биле солутур «Найрал» совхозта культура ажилдакчылары чүгө утуп турары.

Партия Төп Комитетинин март Пленуму көдээ ажил-агыйын улам ынай хөгжүдериин канчаар-даа аажок улуг хемчеглерин

Май 1-ге уткуштур

Апрель 28-ке чедир

Михайлованын бригадасы

Республика типографиясынын ажилчылары Май 1-ниң чедириниң уткуштур, чылдын ийги кварталында бедик көргүзүтү чедип алыр дээш буаурукчүлуг ажилдап турарлар. Хүлээлгенин үчөгүндө терини кызыкмак ажилдап турарлар хекте. Мария Максимова Михайлованын бригаданын алап болуп. Ол бригадала бирги кварталдын планын 128 хуу күсүткөш, өскөлдөр шыгарып чүткен. Эстер И. Пономарева, А. Ткачев хүн норманын 120—140 хуу күсүлдү турар. Бригаданын кижигүнери ам апрельдин планын 130 хуу күсүлдерин хүлээлген.

О. ОЕЕН.

Вьетнамда болушкуннар

ЧАА ДЭЭРБЕЧИ ХАЛДАШКЫН

ХАНОЙ. (СЭТА). Апрель 11-де өмөрлүк реактивниң самолёттар Вьетнам Демократик Республикасынын десикеринче халдаашкынны база катан кылганын Вьетнам информс агентилеин дамчыдып турар.

Нге-Ан можунун барын талакы кезинде хей районнары, Батт Лонг Би, Жон-Мат болгаш Кон-Ко ортузунга самолёттар атактаан.

Баштайгы медээлериңиң баугаар алдыр, бир америк самолётту дүжүр атакман ВНА агентилеин дамчыдып турар.

Вьетнам Улус армиянын Дээди командирлериңиң харылаа төлээлери чаа адресни үлгелдеге шийтирилгү удуураанын Вьетнамда хайгаарла болгаш контроль талазы-биле делегей коммюнизмиңиң даштыг бижик-биле чоруткан.

МУРНУУ ВЬЕТНАМЧЕ НЕМЕЛДЕ ШЕРИЛЕР

НЬО-ИОРК. (СЭТА). 1.000 америк чадаг шерилерин болгаш шериг полицияжилерин Мурунуу Вьетнамче чорудар болгаш олар бо чуртта 75 америк шериг объектилерин танымалдар дээрзин Ассомблея Пресс агентилеин дамчыдып турар. Ол шерилерин Мурунуу Вьетнамче чорудар дугайында шийтирини Мурунуу Вьетнамда америк аялчн Тайлор-биле АКШ-тың уаутукчуларынын сүмележилерлер чорудуп турган үзүндө Вашингтонга хүлээп алган.

ТРЭ-НИН ЧАА ДИРЕКТОРУ

НЬО-ИОРК. (СЭТА). АКШ-тын президенти Л. Джонсон халашкан адмирал Уильям Рейборну Төп разведка эргелелинин (ТРЭ-нин) директорунга токулаан. ТРЭ-нин директорунга 1961 чылдан бээр олупур келген Мак-Коунун орунунга Рейборн кирген.

Төп разведка эргелелинин чаа директору Рейборн АКШ-тын шериг-улаштыр комплексинин төлээлекчиси болуп. Техас штат чуртут. 59 харлыг Рейборн—Пентагонун кескү ажилдакчы. Флотка ажилдап турганынын сөөлгү чылдарында Рейборн «поларис» ракеталар-биле чөсөткөш сүт ала-биле чоруту атомнун хемелерин тургузарынын айттырылганын ажилдап турган. 1963 чылда ол албанын халдаштырган. Рейборн «Аэроджет» дженерал корпорейшн дээр үлү шериг концерниниң оралакчы-президентин болган. Ол концерни ретатарын булутуп турар. Мын чангааш вице-адмирал, дык хей америк ажилдакчыларынын боламы-биле алырга, Каттышка Штаттарын политиказынга иле-де ховулар салдарын чедират турар күштер болуп Пентагонун даа база шериг-улаштыр комплекс-лаа хай угда төлээлде турар-дыр.

ЫЯШ САЛДАДЫР ҮЕ ЧОӨКШУЛААН

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ АНЫЯК КОММУНИСТ

Республиканың чаа тудуулары туугу ыяш-биле хандар талаш-биле ыяш бетелеткелчилеринин болгаш хемчилеринин мурунда бо чылын харысалгалыг улуг сорулга турар. Эрткен чылын ыяш салдадымшыкына болдурган четпестерин бо чылын катаптап талаш-биле, оон чамдык чижестерин чугаалаар артык эвес. 1964 чылда Бий-Хемини болгаш Каз-Хемини суунуң кыры-биле Кызылга 66,5 муң кубометр ыяш салдадып эвээр ужурул турган. Ындыг турбуже салдадымшыкын сезонунда Кызылдың ажилга улустогунун хемчилери республиканың чаа тудууларына 28 муң кубометр туугу ыяш салдадып баштап шыда-ваанар.

Моон кол чыдааган болза, салдадымшыкын таарымчалыг үе-ни чоп ажылаан, ыяшты сал кылдыр бетелеткелчилеринин болгаш салдарын катерлер-биле башкаарынын технологиязынын жогундагы турганы база Кызылга суг-биле келген салдарын херектечилер, ылангыя «Тыва тудуг» трестин дузалар бугурулгелер комбинады чогуур өйүндө үндүрүп аштыдааны болган.

Ыяш салдадымшыкына күш-ажылды четпес организаастаанын болгаш хемчилер катерлерин багыт септеп бетелеткелчилеринин түнелдиге Сыстыг-Хемини Ырбан ыяш бетелеткел пунктузунга 34 муң ажыг кубометр ыяшты Кызылга салдадып шыдааан, ыяшты салдадып баштап турар үедө 2,5 муң хире кубометр ыяш сугта алыска. Оол ыяш Кызылдың пароходтоо ажилга улустогунун ажилдакчылары салдадымшыкын үезинде хей ыяшты чидирген.

Улут-Хем ыяш ажил-агыл черинин ыяш бетелеткел улустогунун ажилдакчыларынын кол күжүн чыгып чүгө салдадып башкаарына көмөкчүлүк турар хирезинде, оларын күш-ажылдын бугурулушун бидиргенче уланган механика-запанын, ыяш салдадымшыкын мурун-агыл технологиязын ажилдаары мында мынчага чедир эки калбарт-пайн турар.

Ыяш салдадымшыкын чедиш-кинин организаастаарын республиканың жетүү оор ыяш улусту-рунун чедишкенин база хамдаржы-ры билингир болгай. Туугула бол-гаш херектедиге өскө чүдүлгөн бү-

дүренинге эрежок чугула херектиг эки шынардыг ыяш материалдын хей бар болуру ыяш ажил-агыл-ын болгаш пароходтоонун Кызыл-да ажилга улустогунун база ыяш-ты сугта хүлээп, боттары үндүрүп алыр херектеги организаастаарын ажилдакчыларынын таарым-тыр организаастааттынган күш-ажы-лында хамдаржы.

Улут-Хем ыяш ажил-агыл чери болгаш Кызылдың ажилга улусто-гу чеди чылым сөөлү чылында онза күженишкенин ажилдаары негеттнер. Олар бо чылын Кызыл-га 92 муң кубометр ыяшты салда-дып келир ужурул. Ол дээрте эрткен чылда херек кырында турга-ныдан 28 муң кубометр хей бол-ду. Бо чылын Бий-Хемини кууу башкаар ыяш база көвүдөр. Ырбан ыяш бетелеткел пунктузу хем флудунга 70 муң кубометр ыяшты салдадып башкаарына бетелеткел.

Салдадымшыкын эгелээринге чедир эвээр-ле үе арткан. Ынчаарга ажаа бетелеткел ажилдаарын Улут-Хем ыяш ажил-агыл черинде болгаш Кызылдың пароход ажилга улусто-гунда дыка кошмак чоруулу тур-ар. Малагын Ырбанга сал даап бетелеткел черин тудууларын сал-дадып ажилдаары турар. Улут-Хем ыяш ажил-агыл черинин Бий-Хем болгаш Каз-Хем унаарында сал даап бетелеткел черинде сал ша-рып материалдарын: сал курун, сыртынын, дөңгө, сымырган демир-лерин чедир бетелеткел албаан. Сал даап бетелеткел бригадаларын ам-даа таарымчы тургусулан. Чудуктары сугке көдүрүп салыр лебедкаларын беэни септеп бетелеткел. Салдар сөөртүр катерлерин Сизин-даа, Сыстыг-Хем-даа ыяш бетелеткел улус-токтары ам-даа септеп албаанар.

Бо чылын Сыстыг-Хемини Ыр-бан ыяш бетелеткел черинден ыяшты суг улуг турда боондактап шарып сугулар чаз, мурунчы аралыг ажылаар деп турар. Бо арга-биле ыяшты салдадып Кызылга туугу ыяшты херектегир кол организааста-лар болур «Тыва тудуг» трестин ду-залар бугурулгелер комбинады, «Коммунтудуг» туугу-септелге эр-гелели хун бүрдө 800 кубометр ыяшты сугдан үндүрүп, хүлээп алыр апар.

Ындыг-даа болза ыяш салдадым-шыкын бо хайымышкын үе-

зинге катерлерин бетелеткел ажил пароходтоонун Кызыл ажилга улустогунда дүвүренинг байдала турар турар. Мында 30 катер-нин чүгө 20-ини экиндиришкени-ге бетелеткел алган.

Бо чылын кайы-даа хемнерин суг терең болур. Ынчаанга ыяш бетелеткел чери бүрүзү, Кызылдың ажилга улустогу ыяш салдадым-шыкын үезинде ыяшты сугта алыска дээш бетелеткел амды-гааштан ыяш кылып алыр ужурул. Ыяш бетелеткелчилеринин кыштын соотунда бетелеткел каан ыяштын чангыс-даа чудукту сугта алыска дээш, ыяш бетелеткелчи бүрүз-ле харысалгалыг болур ужурул.

Туугу ыяштын чедишкенин сал-дадып экеп алырын хандар кол чүлү механизмининин — трактор-ларын, лебедкаларын, краннар-нын күчүзүн бүрүз-биле чоп ажы-лаары болур. Оон ыяш суг-биле келген ыяшты хүлээп алыр скла-дарын ажилга база калбаа-биле механизастаары негеттнерин турар.

Бий-Хемини болгаш Каз-Хемини кууу салдадып башкаар туугу ыяштын дүргөн доогуз алыр дээш, ыяш бетелеткел черин, пароходтоо-нун Кызыл ажилга улустогу ыяш салдадымшыкын тодаргай гра-финин амдыгааштан тургузул, ону урөөс дээш бүгү күштү ыяш сал-дадымшыкын мобилизаастаары чу-гула.

Кызылга кол ыяш херектечиле-ри — «Тыва тудуг» трестини дуза-лар бугурулгелер комбинады бол-гаш «Коммунтудуг» туугу-септел-ге эргелес ыяш хүлээп алыр скла-дарын бо улуг харысалгалыг ажилга бараан болур кылдыр бү-гү тала-биле ыяш бетелеткел ужу-рул.

Ыяш салдадымшыкын — ыяш бетелеткелчинин эң харысалгалыг үеи. Бо улуг харысалгалыг ажил-чуулен ыяш бетелеткелчиле-ринин, хемчилеринин болгаш ыяш херектечилеринин каттышкан демин күш-ажылы-биле эки күсүлүп, 1965 чылдын ыяш салдадымшыкы-на чедишкенин бидирер.

Чеди чылым сөөлү чылымны туугу ыяш бетелеткел талазы-биле онаалгазын чедишкенин күсүлүп дээш, социалист чарышты улам калбартылынар эштер, ыяш бетелеткелчилери!

Кайнаар-даа көргө карапка илди-гер бичин-даа борангай чок магагыл аяк-аюк дээр. Суурдан үнгөш, не-зек аягына некип олурда-ла, бы-заа-молдургаларын мөлөөнүн, олар-ны дозуп, тутан кижилериниң ыт-шымзын ырак эвесте шык башкаар транпортун дартыраан дааны-биле холужуп, чоокшулаан туудун дүвүренинг апар. «Улут-Хем» совхозтун Арыг-Банкы салбырынның теп суг-бараан фермасы бо-дур. Часкы хүнну улам чылыгырып хайынкан амыдырал, еден-кыш-тагыл эрги турлаг кижиниң сеткилин өртүп, боауче хаара тада бээр.

Салбырын мал эмчи Арандол Артыссы: — Медедир Бичелдей Донганович ажилына дыка-ла кызыман кини. Кончуг биче сеткил-диг. Оон ажил-херектеринин дугайында хейну чугаалап болур. Ынчалза-даа оон-биле боауча улам чылыгырып, таныкынар дээш, бедни даш нажаа баарында херим ишти дегем шөлчүгөштө бы-заалар чегерип турган болун кижилерине айты-ты.

Ужам хар иштинде, ажилдын хептиг анык эр чаш бызааны онгача иштинде сугту ижирти тургузуу нааш:

— Шору-ла-дыр бо — деп чассыдып чугаалап, ону суубай олур.

Соңунда мурунун социалист чарыгына ол идеялык кирип, ажаал турар бызаала-рын бирзизинге-ле хонукта 600 грамм не-мелде деңзи бээр хүлээлгени алгаш, 654 грам-ны берген.

Бичелдей Донганович болуңуң ажилың дугайын айтырага чугааң эвес кини, а ш-өөрүнүң ажил-херектеринин дугайын аажок кү-зелдиң-биле чугаалаң. Чүгө дээрге чангыс че-ге ажилдап турар кижилер найыралдыг, демин болур болза, оларның ажил-херээ бугуңуң, эки түңнелдиг болур деп, ол чуртталгазындан бил-ди. Оон-биле кады Нара-уруг Түлүш, Самбыла Бу-руңмаа олар ажилдап турар. Бо найыралдыг коллективтик ажаал турары 147 бызааларын-деңгели эки, бызаа бугузуңуң немелде деңзиңи хүн келген туудун-на улам өзүп турар, нажаа-ларның ишти арыг, кургаг, чылыг, чырык. Кол-лектив кышкы деңзини алыр социалист кү-лүлгезин чедишкенин күсүлүңүң бузуңуң. Ол сорулганы чедип алырыңа таарымчалыг байдалдары мында кылган. Бо чылын бызаалар ажаар улуг өрзөлдү бүрүз-биле механизастаар. Бызаа нажаалары-биле кожа, инек бызаалар эки дериттерин тускай өрзөлдү тургускан. Те-рүүр инектерин чогуңда кадарып турар, ын-чангаш чаш бызаага баштайгы он беш хонуктар-да иезиниң аа сугдун ижиртип, доруктуруп тур-ар.

Медедир Бичелдей Донганович хей-инити ажилыңа идеялык, ш-өөрүнүң санал, сү-

мелерин чугулап көөр, арга-сүмө, дуза дилээң киниге сүмезин бээр, болдурар дузанын көргү-зөр, ажилыңа, ш-өөрүңе шыңгыс негелдиг анык коммунист. Ынчаанга сууруң чуртта-чылары ону район Советинин депутаттында 1959 чылдан эгелээш дерт катап сойган. Ам база район Советинин депутаттынын харысалгалыг хүлээлгезин күсүлүңүң турар.

Коммунист ш Медедириниң эгеленчи саналы-биле суурда клубту септеп, чаа чунар банкыны туудуп, кудукту казып, ажилга киирген. Оон саналы-биле, төрүүр инектерин ырак кышта-ларга тургуспайн, а бызаа азыраар чериниң чо-гунга тургузул, чаш бызаалары баштайгы хүн-неринде аа суг-биле чегерерин организастан.

Анык коммунисттин инитиниң ажил-агылы-на киржилгеси улуг, ол салбыра партбиро ху-ралдарына олуржуп, хой кыштагылар, часкы тарылга, мал чайлагалары, дүңүт ажаары дээш ышак сезонун ажалдары партияның бугу-биле көөрүн санап, район Советинин сессиялары-на чоңуң негелдерин шыңгыс тургузул тур-ар.

А. ДАРЖАА. Улут-Хем район.

КЫШТЫ ЭРТИРП, ЧАСЧЕ КИРГЕН ҮЕДЕ

ХУРАГАННАР НЕМЕШПИШААН

Улут-Хем районунуң Жанов атыг колхозунун Ийн-Тал улустогу-нун хойжулары бо чылын кышта-лашкыны эки эртирбишаан, мал-дың чаш төдү бүрүн камгалап ап турар. Апрельдин эгезинге чедир нитизин-биле 3326 хой төрөөн. Хураганнарда хорамча чок.

Коммунист Ондар Ажының кола-рында 411 хой төрөөн болгаш ам бодунда хой хураганны кижиле болуп турар. Ында сакмаштикер Ажы Хуналы, Вера Дондуппан, Ажы Анай-оол олар 58-тен 80 че-дир хураганнарны тус-тус эки ажаал, доруктуруп туралар.

Ол ышак хойжулар Алексей Сымыаа 403, Түлүш Аратына 300 хураганны менди алган.

Т. Салчак-оол.

ХҮЛЭЗЛГЕ КҮҮСЕТТИНЕР

«Шекпээр» совхозтун Каткыл-да 10. Шадыр бригадирлээн хойжу бригаданын хойжулары бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганны, хой бүрүзүндө 1,9 кг дүктү алырын болгаш 120 тонна сиенин бетелеткел хүлээлгенер.

Коммунист күш-ажылдын брига-дазы деп бедик ат дээш демисейп турар бо хойжу бригаданың алган социалист хүлээлгелери чедиш-

Сорулга—хөй хураган

Киниг күсүлгелер дээриниң ба-рымдазы ам беэни кестүп турар. Бригадада нитизин-биле 1295 хой төрөөн, оон 1302 хураган алдыган. Бо-дээрге малдын чаш төдү алыр талазы-биле баштайгы эки көргү-дүр. Бүгү хой кышты хур ажил турар төлөөдө, дүк кыргылазынын планы күсүлгелер ужурул.

Бригаданың хойжулары СЭП ТК-нын март Пленумунун докта-лын танышкан, бо чылын планын ажалдарын бүрүн күсүлүп, бри-гаданың бот-оруга-чарыгалыг болу-рун чедип алырын хүлээлгешкан. Совхозтун Дон-Терелин салбырында О. Октек-оол бригадирлээн хойжу бригаданы социалист чарыкка кыйгырган.

М. Хюг-оол.

ХОЙЛАР ИЙСТЕП ТУРАП

«Межегэй» совхозтун мурунчы хойжу Оон Төкөл-оол эрткен чыг-гы чедишкенин ам база улам чылап турар. Ол 600 төрүүр хойну хур кыштагышаан, оларын чаш төдү менди ап турар. Апрельдин эгезинге чедир төрөөн 412 хойдан 545 хураганны алган. Моон ап

көөрге 133 хураган төрөөн хой са-зындан алып турар. Ынчаанга ын-ча хойнуң ийстээни ол-дур.

Мындыг кайтамчытыг эки тү-

нел болза, тарып бооадылганы эки чуртканында, хойларын кышты семис күштүг ашканында болгаш хойнуң эки ажаала, чегерилге-зинден болган. Хойжу бо чедиш-кенин улам быжылгаар дээш ка-рак-кызыл ажилдап турар.

О. Дукул-оол.

БИР ХОЙ ДӨРТ ХУРАГАННЫ

Каз-Хем районунуң «Совет Тыва» колхозунуң № 2 хойжу бригаданын хойжу М. Санаа-Байынын хойлары мартын сөөлүг хуңерин-де төрүп эгелээш. Баштай оолдан 70 хойдан 74 хураган алдыган. Ол артык 4 хураган чангыс хойнуң оолдары болган. Чангыс хой ыңча хураган төрүүр чорук ховар тава-рылга-дыр. Ол хураганнар эки до-руктул турар.

Бригаданың өскө хойжуу Л. Се-везин 350 хойнуң хураганнарын бү-рүн камгалап алган. Дүрүлгалыг хойжу К. Хепчи баштай оолдан 100 хойдан 104 хураганны алган.

К. Люндуп.

Хөй нуруузу оолдаан

Быштагылашкыны организаастыг эртирер дээш Барыын-Хемчик ра-йонунуң малчынары эки ажилдаан-нар. Районда нитизин-биле 20 муң хой төрөөн. Хураганнар менди. То-даргайлап чугаалаарга, төрүүр хой-ларның 80 хуузу оолдапкан.

Малчынарын көргүзүлгелерин тус-тузунда айтырга өөрүңүг. «Барлык» совхозтун хойжулары аш-тер Комбу ам беэни 100 баш хой-

онааштыр 106, Үндүң 102, Шөм-бүл 101 хураганны алганнар. Би-житиг-Хал салбырын хой бригада-зында төрүүр хойнуң 90 ажыг хуузу оолдапкан. «Большевиктиң» хойжу-лары Кара-оол, Дамдын-оол өлгөн хөй ийис хураганнарын артыкка алган. Малчынарын күш-ажыла чайынанач чедишкенин—делегей-нин ажылы чоннарын байырла-лык хүнүңе белек болур.

Хайныккан сеткил-сагыш

— Дегем олардыг Хөлчүктүгө шаар малдын баш санын эстүрер, оон продукттуг чоруун бедидер дээш ам он ажыг чылда ажилдап, төрөөн совхозуңа чүс-чүс баш хойну өртүрүп бердим. Кыш дүрүзүндө ажилдаарыга четчир олардыг Шар-ланниг-Ойда кыштагыл мен. Чайын Бора-Тайганың дегем олардынга кодан малчыны олардыл семитри мендө чачыл болган. Чашын болгаш күзүң малым чазат, күзүлгелерин кур олардынга барып денгип, күш алыр—деп, Дудан-оол Байн-Чыр-

галиович чугаалап турар. Малчын эрткен чылдын күзүндө 336 баш хенче хураганнар хүлээп алган, олардымшыкын болгаш ажаалгазын экижидип турган, олар-ны кыштан хур ажырган. Кадыр-Чүреке чазат хонажыңче удавас ке-жеринге Монгуш Дудан-оол бетелет-кени, хонунуң часкы олардымшыкы-нын экижидип турар. СЭП ТК-нын март Пленумунун шийтирлерин хойжу танышкан: — бистин ажил-херээвисе дег-гем өрүктү СЭП ТК-нын март Пле-

нумунуң шийтирлерин ажилды ту-рар-дыр, а бис ону ийиң-биле детки-нишаан, амыдыралга чедишкенин боттадырыптыга бедик хүлээлгени алган бис. Кадарган анык хойлары-ныстаң ажаалга-тежээлин улам эки-жидип турган, бо чылын баш бүрү-зүңүң дирит деңзиниң 35—45 кг кылдыр семитрини, хой бүрүзүндө 1 кг дүктү алырын өт-бүлөм ишти-биле хүлээлгелеске айткан бис— деп «Сүт-Хал» совхозтун малчыны хайныккан сеткилин плералып олар. О. ДАРЬМА.

Деткири күзенчиг-дир

Балгазында «Революцияның чал-быжы» колхозта чыгыс малды ажил-агылга тырттар күш кылдыр ажилдап турар. Кышкы үеде олар ыяш, мал чегерип—сиген, саваң сөөртүрүңге ажил аштарын ажилдап турары ажил-агылга улуг ажыгыт.

Бо чылын чамдык колхозчулар колхозка бе сүдүнүң хымызын кы-лыр ажилды эгелесе чогуур деп чу-гула саналды үндүрүп турар. Бир

эвес бо саналды артельдин баштаар чери деткөөш, бе хымызын кылдыр болза, колхозка орулгалыг боордан, каражалыг черле болбас. Чүгө дээш колхозтун мырнай чанында кадык-шыла школазы болгаш саваторий ажилдап турар. Ол черлер-биле ке-рөө чарып алгаш, бе хымызы-биле оларны хандарар болза, колхозка-даа, чонуну кадымыңа-даа ажыкты болур.

Оон ыңай Балгазын суур улуг оруктун уунда болганда, автобес-тарын, аны-бүрү автомашиналар-нын доктар чедир, ыңай-бээр ар-гышкан чоңуң чандыр албас чери болур. Ынчаанга суурун бодунга киоск тургузул алган, бе хымы-зын ажаа-даа салдап болур. Бо чугула саналды баштаар чер, деткир боор деп күзеп турар бис. Ч. МААДЫР-ООЛ.

Танды район.

«Шынга» парлаттыган соонда

Хойжулар номчуп танышкан

Күш-ажылдын немелде телеви-риниң дугайында март 23-тө үн-ген «Шың» соулуга республика-ның Көдө ажил-агыл министр-ствоунун зоотехнигы эш Ушаков-тун чуулан Бай-Тайга районунуң «Тээли» совхозунун Бай-Тал сал-бырында № 2 хойжу бригаданын ажил-агылчыларын номчуп таныш-каннар.

Ында республиканың колхозта-рында, совхозтарында шудугу күш-ажылы-биле алган социалист хүлээлгелери ажил күсүл-ген мурунчалырга күш-ажылды немелде телевиниң бээрин чоокку үеде боттадырар дээш улуг чуудулуңуң, бир ун-биле дет-көөнөр. Бодунуң онаашкан ажил-ыңа бедик көргүзүңүң чедип алган малчынарын курорттарга аштандырың. ССР-иниң Улус ажил-агыл чедишкенинине делегелесинче чорудат болгаш өс-кө-дө шаандаларын хемчеге-лерин алыр дээш чугула деп көр-сөнөр.

Ол бүгүн боттадырар болза, малчын бүрүзүн күш-ажылы-нын бугуруңуңа база онааш-кан ажилыңа материалдыг со-иуургалы бедик болур дээрин ху-

ралга санал берген эштер чуга-лап турганнар. — Бир эвес немелде телевини мурунда чылдарда-ла тыспып турган болза, бистин араныска багыт ажилдаар кижилер турбас ийик. Бодунга алган хүлээлгелер күсүлгес кижилерин бистин бригадада бар болуп турганы хо-муданчыг—деп, № 2 хойжу бри-гаданын бригадир Салчак Кум-баалак хомудуп чугаалады. Бо чылын төрөөн 2160 хойнуң 2182 хураганны менди камгалап ал-дыган. Бригаданың төрөөн бол-гон оолдааган-даа малынын күш-лелдиги эки. Чаш мал камга-лап алырынның тергилерини өзүп, хойжулар К. Кавдан, С. Чүдүлү, И. Эчелчин, С. Маннай-оол, М. Очур-оол оларын коданнары-ла хой оолдаанын чедишкени-ниң доозулган.

Бригаданың шупту хойжулары, эрги четпестерин катаптапас то-лөөдө, моон сонгаар кижиле бүрүзү ак сеткилди ажилдаарын, эрткен чылын эки көргүзүлгелерин улам быжылган, ам өзөп турары рай-онун хойжу бригадаларынын аразына шилчир Кызыл туугу бо чылын чаш быжыг тууларын шийтирлээн. Кадарчы М. Чы-

баның чугаалааны болза: — 1964 чылда аны-бүрү чыл-дааннар-биле 100 хойдан чаш төл камгалап алыр талазы-биле багыт түнелдиг болган мен. Бир хойдан кыргып алыр ужурул дүк планы күсүлгелеринде-да болза, бо дугайында мыт чок, хурал санап-дала Чымыа хураган чедир ал-баан деп-ле турар боор-дур. Ын-чаанга бо чылын алган социалист хүлээлгелерин күсүлгелер мен деп ааваан кижиле болган мен. Малчы-нарын күш-ажылы чымыштыг, харысалгалыг-даа болур. Ын-чаанга Совет чазак бистин ажил-ымысты удуу-биле үнелеп, эки малчынарга немелде телевини тысыр, дээниңге өртүп, хой малдан алыр продукцияны көбү-дөдү дээш, улам кызыл ажил-даар мен — деп, сөзүн толдурул. Бистин «Тээли» совхозка планын онаалдарын эрткен чы-лын ажыг күсүлгелерин бригадалы-га болгаш мурунчалык немелде телевини бээрин чоокку хуңерле боттадырар боор деп, сов-хозтун дүрүлгүчүлүгү болгаш мал ажилынын тускай эртемни-леринге улуг бугурулун шупту малчынар илереткен. Ч. НАМДАРАА.

МУРНАКЧЫ БУДУРЛУГЕЛЕРИНИ БИРЭЭЗИ

Кызылдың сүт заводу хоорай-нын мурунчы будурулгелеринин бирээни. Найыралдыг ол коллек-тивтик кижилери чеди чылдын сөөлүг шийтирилг чылының баштайгы кварталында күш-ажылчы чедишкенин ажилда-ан. Заводтун бүгү цехтери бир-ги кварталда 175,6 муң рубльдин илтиг продукциянын кылдыр тур-гаш, 317,7 муң рубльдин про-дукциянын берип, планын 180,9 хуу күсүлгелер. Саржаг, сүт, ак ааржы, сметана, кефир, мороже-ное кылдыр планын ыракта ажыг күсүлгелер.

Заводтун улуг мастери Лилия Ильинична Петрова-биле кады мында ажилдап турар кижилерин ажил-ижи-биле таныштыныс. За-водтун лабораториязына кирип көрүңүс, ак халаттар кеткен лаборантылар салгы шугуңуңе чорудары-биле бетелеткен продук-цияларын шынарын тодараткан олурар.

— Садымга кирип турар сүт дүргөн ажыг бээр таарымчалар болуп турар деп чугаа бар. Сүт-түн шынарын тодараткыңар бе? — деп, технолог Галина Евсеевна Клягина айтырды. — Хыналымыс, температурасы +8 градус, ажылды мынары — 18-тир, хамык ужу салгы черле-риниң соодукчуларында бооп ча-давас, ону кынап көрө артык эвес боор, оон ийик салып алык-чыларын сүттү канчаар ажаап турарында ужур база бар — деп, бир лаборант харылады.

— Мындыг бооп болур, ынчалза-даа савадарын арыг-шеверин, продукция саваалап турарымысты база утпаа эки, продукцияны шынарын садыг организаастаары эвес, а бис харылаалар ужурут бис — деп, кол мастер немен кал-ды.

Заводтун сүт хүлээп алыр бол-гаш ону ажилдап кылдыр чегинге чедип келериниске, аны-бүрү механизминин шимээ-даажы чачкыкчан кижилерге — бистер-ге элээш-бе бергезимээр болду. Угаанын ол машиналарын башка-рып турар ажилчиннар: Прас-ковья Дмитриевна Крылова бол-гаш Ольга Захаровна. Грек олар-нын ажилдап турарын көргөп, шынап-ла кижиле магаддар: цехтик ол-бо талааларында механизминин бичик-даа артык шимчөөшкөн чо-ка, далаш чок башкаар, бот-бодун эки билчир, минута бүрүзү-нүң үнениң билчир кижилер ол-дур.

Ажаа ажилдап кылган сүт хоо-лаалар дамчып, саржа

ФАШИСТИГ ГЕРМАНИЯНЫ ТИЛЭЭНИН 20 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

МААДЫРНЫН ФАМИЛИЯЗЫ—СОВЕТСКИЙ

Полянкада Старомонетный деп доора кудунчуда Москваның №12 ортумак школанын хей катт даш бажыны бар. Мына-торпеданың бири гвардейжи ужал-чуу полутунун эрес-дими штурманы капитан Михаил Советскийге Совет Эвилелинни Маадыры деп атты тыыскаанын дугайында бижикти ук школада шыгжаан. Бижик-биле коза далай-шерин бөртүт, китепке анык офицериниң чуруун азып каан. Офицериниң хөзөндө Ленин ордени, Алдын Сылкыс болгаш Кызыл тукун үш орденери кыйылган. Школачыларын чыгган документтери болгаш фото-чуруктары ужукучуну амыралын тодараг көргүзүп турар.

Михаилдин чаш чылдары кады-берге өрткөн. Ол бодуну ада-незин безин билбес. Дөрт харын оолду кудунчуан улустып алган. Москванын бир-ле уругулар бажынынга аккелген. Маңаа оолду Михаил деп адап каан. Ол боду өзүп келген, ада-зынын адын Александрович деп бир кижизидикчииниң ады-биле адап алган болгаш Советский деп фамилияны шилеп алган. Шилеп алган бо фамилияны ол багулга арыг ап чоразан. Чуртап эртен 27 чылдары халас барбаан.

Москванын биче литражыг автомобил-заводунун улуг инженер Степан Гордеев ол Михаилдин дугайында мынчаар сактып чугаалаан.

— Ужудуку болурун Миша бичезиндеп-не күзөп чораап. 1937 чылда рыбак дооскаш, комсомолдун путевказы-биле Ейскениң шери ужал-чуу дөдө уулинезинге өрөнип кирген. Уулинезин ол чедикшиңниң дооскан.

Дайын эгелээрде штурман Советский Балтикага турган. Ленинград чоогунга камгалап тулчушкуннарга кирипипишпаан. Даугавпилс, Псков, Кингисепп

кавызынга дайылдашкан. Ол 80 амыг катап дайынчы ужу-душкуннары кылган. Ол ужу-душкуннардан аш Советский чангыс удаа эвес тилдегелит эеп келген: Балтий далайже дайынның он корабльдерин ол дүжүрүп кириген.

Суг базарынын күжү 8000 тонна немец транспорт кораблин далайже канчаар дүжүрүп киргениниң дугайында ол мынчаар чугаалап турар: «Элээн үр ужу-дуп келген, дээр халазында үш немец корабльдерин эскерип каан мен. Ийи транспорт кораблин таңымыл корабль үдөп чораан. Бистиң хенертен эскерип каан, олар хөлчөк дүвөрү бергенер. Ужудукунун шыгашкыч киирип агадими. Бистиң самолёду-биле дайынның кораблинин арам кончуг дүргөн кызырмыл орган. Мырындай-ла дайынче халдарынын кайы-зы чорда, санап алганым шын эвес болганын эскергеш, хонуда-дым. База катап эргип кээрия ужукучуга чугаалаарымга, Юрий Бунинвич шуут ийи корабльдиң палубазынын аразы-биле ужуп өрткөн.

Мынчангаш бистиң машинавыс база катап атакаже кирипкен. Санап алганым шын дээрине ам-на бузурун мен. Мынчаа-ла байдал хенертен эскерип агадими: дайын биче күштүг болуп үнгөн. Шоолуг эвес бедиктең дайынчы чүтүт салып бадырдым. Октаашкын кончуг шын бооп, чалыган корабль сугже дүнуү берген».

СССР-ниң Дөдө Соединия Президиумунун 1944 чылдын январь 22-диги Чарымын бау-гаар капитан Михаил Александрович Советскийге Совет Эвилелинни Маадыры деп белик атты тыыскаан. Штурманын кайгамчык эрес-маалырын айттыпшаан, кезектең командири шаңнал бижикте оң Балтий далайга дүжүргөн корабльдерин

санап бижип каан: «1941 чылдың июль 14-те Балтий далайга дайынның суг алаачын хемчиз бомбалап чок кылган. 1943 чылдың июль 25-те суг базарынын күжү 6 тонна корабльди сугже дүжүрүп кириген. 1943 чылдың сентябрынын 4-де суг базарынын күжү 4 тонна транспорт кораблин сугже дүжүргөн. 1943 чылдың сентябрынын 3-те Балтий далайын төп кезеңге дайынның суг базар күжү 8 тонна кораблин чок кылган...»

Гвардия капитаны Михаил Советский 1944 чылдын июль 22-де дайынчы даалга күсүдөп чорааш өлүрткен. Совет Эвилелинни Маадыры деп атты тыыскаанын дугайында бижикти маалырын өөрөнип турганы, Москваның №12 школанынга мөңгөдө шыгжаары-биле берген.

Ленинград чурттуг чогаалчы Григорий Мирошниченко бо шко-ланын өөрөникчилеринге хай-нышкынын чагаан чоруткан. Ада-чурттуг Улуг дайынның чылдарында Кызыл тул орден-ниң Балтий флотунга ол турган.

«Ол мээң ынак, эрес-дими ажим чоран—деп, Михаил Советскийниң дугайында Мирошниченко бижип турар.— Ол ача-зын-даа, азын-даа билбес чораан, мынчаа-оо оу өстүргөн болгаш эрес-дими чорукка, дайынчы арга-мержежиле кижизик-кен улуг ие, бистиң ынак невис—Совет чуртун билер чораан. Михаил Советский коргар чүрек чок, амыралы ынак, баудуг-ла совет киж. Ол бистиң аас-кежипис дээш өлгөн».

Игорь ТВЕРСКОЙ,

ПЧА-ниң корреспонденти.

МОСКВА. «СЭТА-ниң фотохро-никазын» репортёр Э. Евзерихин В. И. Суриков аттыг чурулга институтунун чанында чурулга ортумак школанынга, ол школаның 25 чыл болган оюу та-варыштыр чурул тирттыр тур-гаш, бодунуң танымы кижиге класстарың бирээзинге ужуражы берген. Ол болза ук школаның директору Григорий Савельевич Москвиченко-тур. Олар ийлеэ—репортёр-лаа, башкы-лаа, дайын чылдарында чангыс фронтуга—Украинаның 4-ку фронтунга дайыллажы турганын клерээ...

Кежээ репортёр бодунуң ари-кын үжөп тургаш, эргилээш сар-гарып калган чуруктары тып ал-

ган. Дайынның кадыг-дошкун үс-түн оон караанын мурунуга до-роан-на көстүп келген: 1943 чыл-да Сурлагыч Переконка, Мелитополь-чанынга тулчушкуннар, Гвардей-жи миномёттарың дивизиону дайынның туруштарың өлүм-нүг алышкынын кылып турган. Чуруктарың бирээзинге—ар-тиллерия разведчиктериниң бо-лүү: төвүң—холуда карта туткан лейтенант. Ол—«кату-шалар» дивизионуң разведчик Григорий Москвиченко. Фоторе-портёрнуң чурукка тирттыр турганы ол тулчушкуннарын соонда, каш-ла хонгаала, даала-ны үлгерилт болгаш эрес-дими күрөстени дээш, гвардия лейте-

нантызы Г. С. Москвиченкога Со-вет Эвилелинни Маадыры деп ат-ты тыыскаан...

Мынчангаш чээрби чыл эртен-де, СЭТА-ниң репортёру мурун-дагы разведчик-биле база катап ужурашкан, оон өг-бүлө-биле та-нышкан. Григорий Савельевич дай-нын доозулган соонда бодунуң ынак херээңге—чурулгага эеп келген. Ол В. И. Суриков аттыг чурулга институтун дооскан.

Сурлагыч совет чурукчулар С. Герасимов, Д. Моор, И. Гра-барь оларын элеккеч чоруу-биле 25 чыл мурунда тургусту-ган чурулга школанын ам Г. С. Москвиченко баштап турар.

Чурукчуң тайбын профессиона-лы Григорий Савельевичке аа-жох тааргыч. Дайын чылдарын салгынышаан, Совет Эвилелинни Маадыры Г. С. Москвиченко мынча деп чугаалаан: «Дайын болза-зын дээш, күш чедер бүгү-ле чүддерини кылып тур мен. Дай-ын—чер кырында эңне бак чүс-дээрин бодунуң өөрөникчи-леринге угадып тур мен».

ЧУРУКТА: гвардейжи-развед-чиктер, Солалы таланында: улуг сержант В. Ена, лейтенант Г. Мос-квиченко, старшина И. Борис бол-гаш эфрейтор И. Пономарев.

Фото Э. Евзерихинниң. СЭТА-ниң фотохроныказы.

Кыйгыртылга бижин алгаш...

Тывага социалистиг тургузуш-кунуң ургучулу чоруп турганын 1938 чылдын күзү. Ада-незиниң ажылынга дуза чедириптер кылдыр өзүп келген чээрби харыг, мөгө-шымак эр Монгуш Сарыгбайга ше-ригге кыйгыртылганын бижип че-дип келген.

Дыка дүвөрөвезин ада-незинге ча-гып чугаалаан, «а» деп үжүк безин танымас, шала бүүдүлүк, келээ чурт-талгага шөлөөн өзүп келген арат эр Монгуш Чадаана хоорайга хал кел-ген. Монгуш чааскаан эвес болган, оон үе-чережге дөртөн ажыг анык оолдар АРШ-тын төлөөн, полковник Шомгаа улуттукан ажи комиссар-зынга шийчидип турган. Шийчиге төнгөн соонда, ону өөрү-биле кады Кызыл хоорайга турган АРШ-тын бир төп турлаанга аккелген.

Школага өөрөнип чорбаан, эмиң чүвө деп Сарыгбайга чаа, солун ше-риг амыралы мынчаар агадими. Баштайгы дүндө эгелеш-ле, өөрү-ден чыдып калбас дээш, кызып ө-рөнип, берге шериг алабыннга шу-дургу чаңгыттып, АРШ-тын шериг штабынын начальниги Сувактын, улуг лейтенантылар Норбу, Лопсан-Балзан оларын эртерип турганы дайынчы болгаш политиктиг ки-чээлеринге онза чүтүк-биле өрө-нип, чурт иштинде болгаш дагытка-ла чүгү болуп турарын угап бил-ди, эки көчүп, бижип өөрөнип алган. Баш чылдар өрткөн соонда, эш Са-рыгбай ылычтып, Совет чуртту кам-галаар дээш чоруп турган эки-ту-рачы өөрү-биле кыш халкан.

Совет улустун фашистг эжелек-тирлерин чуртундан үндүр сымар дөдөн ада-чурт дайынның эртеле-ди чылдарынын бирээзи 1943 чыл-дын дошкун куз. Смоленск чоогун-га болган ийи тулчушкуннарга өлүмүг айттырышкына таварыш-канш, хей шериг техниказын, өлүр-кен солдаттарын караа ажит кал-гаш, далай-биле дескен эжелекчи-лерин сүргөн Совет Армиянын кесек-тери үлэм дүргөн бурунгаарлап тур-ган. Ийи тулчушкуннарын өртө-нип чыгымыга эрөөн харыг шөл-дө-

ниң ийи бузу безин сооп четтикпезин турган.

Ол үеде тыва эки-турачыларын эскадрону Минск хоорайнын чоогун-га келеш, капитан Кечил-оолдун башталгазы-биле Украина фронтун-гунче дорттап халкан. Смоленскден Минскиге орукка айттары өлүп, ча-даалаан эштери Украина фронтунга чөкөз-биле чорупкан. Оларын аразында сержант Сарыгбай база бар.

Тыва эки-турачыларын катты-жышкыны Киев хоорайнын чоогун-га болган. Орта капитан Кечил-оолдун айттыг эскадрону-биле, оларын Минск чоогунга чада калган кезектери каттышкан. Ол эскадрон өске танк, чада, айттыг шериглер кезектерин каттыштырып турар. Со-вет Армиянын улуг каттыжышкы-нын составынга кирип, 1944 чылдын январь айда элээн каш күн-нөр ургучулдун Ровно чанынга тулчушкуннарга киришкен.

Эңне ийи тулчушкун Ровно хоорайнын демир орук станциязынга болган. Неметер-даа, совет шериг-лер-даа камгаланышаан, элээн каш катап шавар халдаашкыч кырып турган.

Бир-ле шавар халдаашкынын үс-түн сержант Сарыгбайнын ажи, айна солдат Шет хенертен барып дүшкен:

— Эш сержант. Соок сугдан—деп ол дилээ. Сук чок болгон. Са-рыгбай малааш адынттап алгаш, эжи-ниң бажын соода туткан.

— Че, калчаа фашистг огу менде дегли, салгыжым карагылап келди,—деп, ол тын дөдөп, бар-ла күжүн чыгыптап, Сарыгбайга чугаалаан.

Сарыгбай оон салагыт талакы өш-түн суйбап көөрге, мыда хөреке у-дандыр кирген октуң ханы ийи бар болган. Сержант Сарыгбай санитар-каларга чугаалаан, бурунгаарлап чорупкан. Тулчушкун ургучулу-вишаан. Булар оттары сымлаар-ла чүвө. Шериглер шапал халдан, бу-рунгаарлап турган. Чангыс бажы-ла чыдып каап болбо! Сарыгбай үрелген бажын халазынга ажитта-дыр бурунгаар маниап келеш, эи-

Александр ПРОКОФЬЕВ,
Ленинчи шаңналдыг лауреады.

ЧОРГААР-ЭРЕС

Чоргаар-эрес! Өргүн чоңум,
Харын кими буруу-даа
Чоран черге чоргаар-эрес,
Чоран-катап бадиткаар бис.
Экер-эрес! Кадыг-дошкун
Оттуг дайын чылдарында
Эргим чоңунуң алдар-адын
Оглу, кызы бедик сагып,

Чайгылыш чон өзер, хажгуур
Чаянымыс бадиткаар дээш,
Маадыр үлө болатарым,—
Магаданыр эрзи ол.
Орган-чир! Чүс-чүс чылда
Салганчылар бисте дээрэр,
Октагыйның эжиниң ажаар,
Чаагай алдар уламчылаар.

Школа, башкы, күш-ажыл

ДЕМНИГ КОЛЛЕКТИВ

«Коммунизмче орук» колхозун аалчылар бажынынга Эрзиниң ком-сомол райкомунун школа кидили-нин эргелекчини Ооржакаа ужуражы берген мен. Оон калдык айтыр-гы талазы-биле келгенин айттарыма, Нарын 8 чыл школазында ажил-че-ректөр-биле танышпн чоруп турары чугаалды-ыр.

— Бо школаның директору өө-редилге-кижизидилге дээш калдыг-даа ажилды коллектив-биле органи-застан турда, шалыкын-на-дир. Бү-гү ажилчылар, башкылар сагып дег-диңиңгир, демниг улус-тур. Анаа кыры-биле кысык чугаалаарга, кы-лас ажилы чок хире директор-тур. Улуг-биле кады бажынар кезип агитаторлаан-даа чорутур. Шынап, го-дө Советтин депутаты башкы чорут.

— Школа амыралы-биле таныш болгай сен, эртен чай аразында анаа кады барыптаалы—деп, Ооржа-уламчылаан.—Маңаа баргаш, неде-ла аштым. Соруктуг коллектив деп ка-рун тур мен. Өөредилге-кижизидил-ге ажилы багай эвес чоруп турар. Кол-хоз баштаар чери шалгаа бир трак-тор бижылган берген чүе-дир. Дүүн уоктар эртен соонда, школа дирек-тору демги тракторга олуруптур. Баш-кылар хуруктерин алгаш, кузвота олуруптурлар. Олар оозун «хөмөй-дө-дө» алгаш чоруттар, мен база-ла кады чоруптур. Колхозтун суг-ба-раан фермазынга ыры-шоордуг чедип келдиңиз. Фермага келиривисе болу-гур хүрен чаатгы сазыч кыстар бисти уткудулар.

— Дыка-ла хөдүгү, көдүрүш-кунуң чоң-тур-лаа, школа коллектив-ни амыктар боор аа—деп, беренин кааппан хөөрөп олурган Ооржакаа ара соксадып, айтыра кааттым.

— Барык шупту аныктар. Олар-ның аразында бо школага 25 чыл иштинде ажилдаан хоочун башкы бар. Ол—школаның парторгу. Хо-очун салгалдын кижизи-дир ийи. Ол директорунга ажиттыг арга-сүмөни берип турар.

Ферманың аныктары чугаалажы-даа чокка бистиң-биле кады трактор-га олуртуптурлар. Ара ууктеген ха-луг ырымыс катап кытыгып үнүп, улажы берди. Фермадан бир км ыра-та дөңдөчөк өлкөк келидис. Мага-лыг, хаг кургаг өлөкти фермага 8 тоннаын өсүртүп бердирис.

Оон чугааланың хөдүгү болуш-куннарын сонунураашымдан Ооржа-каа ажилчы хенин уштуп кааппа-ны, аккыр, сыгыг, чыгыг орунда чыдып алганын безин эскербейн ба-рып-тыр мен.

Школа коллектив келир чылын олар 1200 кубометр ыжын ботта-рык белектер кирипкенин база чу-гаалды-ыр. Олар хостуг шактарында ажилчы хенин кеткеш, школа чо-гунда экеп алганы чоон чүдүктэ-рин дооран белекчээш, удуз чыпч турунтарлар.

—Өөредилге-кижизидилгелги ажи-лы аскап турар школа эвес ий-наан?—деп айтырарымга:

— Ол талазы-биле ажилды шы-лаар шам-биле өөрөнип көрүп тур мен. Кол сонунурап келген ажилы ол-ла болгай. Өөрөникчилерин пө-лөр, комсомол ажилын хараылап ту-рар башкыларга үрмөк четтестер бар-ла-дыр. Пионер, комсомол ор-ганизацаларынын хураалынын оула-деп багай эвес-тур. Уруктарынга олуржуп, кластан дашкаар ажилда-рын сонунурадым. «Төрөөн дыланын кайы хире билер сен?» деп кезээни

эрттиргени солун болду. Уругларын дыл-доман «арыгалаар», адез дээш башкылар коллективни күжениш-кенин ажилды чорудуп турарлар. Партия, комсомол организациалары кижизидилге ужу-дузалыг тематик-тиг кезээлер, колхозтун муракчы-лары-биле ужуражыларын эр-тиргилээш.

Уругларын өөрөдир, кижизидер-нин херээңге ада-нелерден Оюн Ма-рия, Сундуй Долгар, Шейхун Се-рема болгаш өске-даа төрөңүр иди-кейлиг кирип, башкылар-биле док-тамаал харылажып, уруктарга олур-жуп, арга-сүмөдери ап турарлар. Өөрөникчилерин чуртап турар интерналында бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Арыг-мө-ри эки. Маңаа онзаап демделээр чүвө—бүгү арыг-мөвөрээшкенин, бот-башкарылганы өөрөникчилер боттары чорутуп турары болур. Чур-таар өрөөл бурундуке көрүм-чүрүм чангыс дай. Орундала, ханалара, тумпючкаларга уругларын аргаан, лаараан, чурал чүддери кескү-Орөөл бурунун ралла точкалары-биле хандырган. Школада чаа киноаппа-ры, беш электоро хирээлти, 1500 акша эртекит, мыл хирээлээр күштүг электростанциянын садып алган ажилдылар турар.

Артаев Сынай Седивичке Нарын 8 чыл школанын удурутун күлөт-келгенден бээр 2 чыл амып турар. Ол бедик харысалганы холга алыр үезинде школанын ажил-амыла-рында четтестер турган. Ол бергелер-ге төрүдөш, школа коллективин салдынып турар улуг сорулгаарже чоруту көдүрүп үндүргөн.

О. ОХЕМЧИК.

Школалардан дамчыдып тур

Ушкү улуг доозулган. Шекпээр 8 чыл школанын өөредилге түң-дө ийиң улуг-биле деңдөргө элээн экижиң, өөредилге куугу 92 чедир бердөн. Школада 17 конуг эки ө-реникчилер, 72 ударниктер бар.

Башкылаашкын ажилынга бедик арга-мержежилд башкылар бисте хей. Эштер Ч. Чамыш-оол, К. Ус-пун, М. Кыржыланмай, К. Борж-най, К. Борбак, М. Дүчүтпаа, З. Ша-рина болгаш өскелер-даа башкылап турар артемнеринге болгаш класте-рыга өөредилгениң бедик деңдениң чедип алганнар.

Дуружалгыч башкы Монгуш Ду-чүтпааның 3 «а» класында 25 ө-реникчилерден 10 өреникчи чүт-ле 4—5 демдектерин өөрөнип турар. Класстың өөредилгези 100 хуу.

Школаның комсомол эге органи-

зациязы комсомолчулар ортузунга эки ажилдаанындан оларда багай өөрөнип турар киж чок.

Х. МОНГУШ.

Онаашкан ажилынга кызымап, чүткүлдүг башкылар Берг-Даг орту-мак школанында база бар. Ушкү улуг-да башкылар Балтий-оол, Куу-раңмай (1 класстар), Монгуш (5 «а» клас), Самдан (5 «б» клас) тус-тус класстарынга долу өөредил-гени чедип алганнар.

Ол шыкш комсомолчуларын ө-редилгези 100 хуу болган. Ам со-рулга—дөртүк улуг-да чедикши-ниң ажилдап, өөредилге чылын эки доозары болур.

С. НАНГЫ.

Тес-Хем район.

КОМСОМОЛЧУЛАРНЫН ААЛЧЫЗЫ

ЧООКТА ЧАА Тандынын комсо-мол райкомунун пленуму болуп өрткөн. Анаа комсомолчулар-нын аалчызы кылдыр «Бому-низиңниң хереди» колхозта пенси-онер, хоочун коммунист Семен Лайбанович Балтир чалаткан.

Револүсч салгалдын хоочун ки-жи болуун үезинде аныктарын-нын дугайында сактышкынын чугаалаарга, пленумун кириж-ки-чтери улуг-биле сонунураган.

«Револүсч намын Туран

хоорайга болган улуг хураалынга 26 харыг турган, кирген мен—деп, ол чугаалаан.—Револүсч намын кижигүнү турган, аны-ктарын револүсч эвилелип тургузарынга кириж аас-кежик-тиг болган мен».

Ийчан Кызыл хоорайга Арве Топ комитети тургустунган. Оон бир кижигүнү чеди киж составтыг турган. Оон даразын-да ол организацианын комитете-рин кожуунарга организастан агадими. Улуг-Хемге ыныг ко-

ЧУРУКТА: С. Д. Билтир уругларын уруглары-биле.

митеттиң секре-тарынга Донгу-ракты, Баа-Хемге—Салчак Шар-дини, Тес-Хемге—Эртинени, Бин-Хемге—Бай-Кара Көк-оолду буюр тоуйлаан. Тыянын аны-ж-өскөн ол ажилды чорутканын-га дыка иденкейлиг киришкен. 1928 чыл келген. Ийчан анык револүсчуларын 4-ку улуг хураалы болган. Орта аны-ктар организацианын болгаш намын хураалыныч тургуп кирген феодалдар, ламадарын үндүрү, ону аргылаарын та-лазы-биле шиптир хүлээп ал-ган. Револүсч аныктар агад-и-

линиң ол улуг хураалынын бол-гаш намын Топ Комитетиниң 2-ги пленумунун шиптирин 1929 чылдың 8—9 айлар үезин-де чер болганга ботандырып ки-рипкен турган. Ол бетен эвес ажилы аныктар, намын кижигү-нү аны-угаалары, ала-малары-биле кады дыка иденкейлиг кириш-кенин хоочун коммунист анык-тарга сонунураган.

О. СЕДИП-ООЛ.

1965 ч. апрель 14.

